

MŰHELY

**KORRESZPONDENCIÁK:
WALTER BENJAMIN ÉS FERENCZI SÁNDOR***Hárs György Péter*¹

„A hasonlóság látásának adománya, melyet birtoklunk, nem egyéb, mint gyenge maradványa az egykor hatalmas erejű kényszernek, hogy hasonlóná váljunk és viszonyuljunk.”

Walter Benjamin

Az idézett mondatot Benjamin több helyen, többféle kontextusban is leírja (pl. Benjamin: 2001a, 63.; 2001b, 64.; 2001c, 68.; 2001d, 174.). Ez azt jelzi, hogy kiemelt jelentőséget tulajdonított neki. Jelen dolgozat tárgya két szerző, Ferenczi Sándor és Walter Benjamin viszonyulásainak és – kiemelten – a hasonlóságról szóló gondolatainak hasonlósága. Erre a hasonlóságra Mitrano hívta föl a figyelmet², írásának tárgya viszont nem ez. Ő az összehasonlítást evidenciának veszi, szerintem indoklást és kifejtést kíván. Dolgozatom elején a Ferenczi és Benjamin közötti kapcsolódási pontok meghatározására teszek kísérletet.

*

„Valójában kiváltképp esténként érzem fájdalmasnak ezt az elhagyatottságot.”³ Ferenczi (1873-1933) és Benjamin (1892-1940) életét egyaránt a kívüllét jellemzi. Mindkettejük megdöbbentő és elgondolkodtató halálát – Ferenczi vészes vérszegénységben halt meg, Benjamin egy nappal azelőtt lett öngyilkos,

---

¹ Ez a tanulmány az OTKA T46600 sz. kutatási projektjének keretében készült. Ahol külön nem jelzem, kiemelések az eredetiben.

² Lásd a *Thalassa* jelen számában, G. F. Mitrano: „A filozófia első csókja: Ferenczi Sándor “ c. írását. Kettejük szimbólum-felfogásának hasonlóságairól tudtommal én írtam először (Hárs: 2000).

³ Freud – Ferenczi: 2000, 259.

mielőtt megmenekült volna⁴ – az „enfant terrible“ pályája és sorsa előzi meg. Ferenczi belülről állt kívül a pszichoanalitikus mozgalmon az ortodoxokétól eltérő elméleteivel és eszméivel; a frankfurti iskola – és mai kutatóinak jó része is – a szellemileg hozzájuk közele, de mégiscsak kívülálló Benjaminszert szeretne volna köreiben belül tudni.⁵ Ferenczit az 1920-as évek végétől a freudisták és maga Freud is egyre gyanúsabb szemmel nézik, Benjamin viszont – ellenkezőleg – 1935-ben az *Institut für Sozialforschung* tagja lesz. Másik identitásválasztása, a kommunista párt, nem kevésbé problematikus.⁶ Gershom Sholemnek így ír 1926 májusában: „A pártban való megmaradásom lehetőségét akkor is egyszerűen kísérletileg kell rögzíteni, és ami érdekes és kérdéses, az nem annyira az igen és a nem, mint inkább a mennyi ideig.” (Benjamin: 2001, 270.) Számára ezek éppoly logikus lépések, mint Ferenczinek a Freudékhoz való makacs ragaszkodás, ebbe az irányba mozdítja gondolkodásának marxizmusa és pszichoanalitikus elemei. Írásai közül egyértelműen a pszichoanalízis ismeretét és hatását mutatja például az *Álomgiccs, A fényképezés rövid története, a Játékszer és játékok* (A halálösztön és az életösztönök), *A mimetikus képességről* (Adalékok a telepátia problémájához) és *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában* (A mindennapi élet pszichopatológiája).

Nem mellékes, hogy az *Institut für Sozialforschung* tagja 1932-től az az Erich Fromm⁷ is, aki Benjamin munkatársaként nemcsak Freudhoz, hanem közvetlenül Ferenczihez is kapcsol.⁸ A másik oldalon, Ferenczi, mindig is azok közé az analitikusok közé tartozott, akiket egyben „radikális társadalomkritikai megfontolások” (Erős: 2001, 59.) vezettek, s aki a Tanácsköztársaság idején a világon elsőként a pszichoanalízis egyetemi professzora lehetett. Mindamellettt éppúgy kívülről szimpatizált a baloldal törekvéseivel, mint Benjamin a pszichoanalízis eszméivel.

Fromm: Benjamin és Ferenczi közt. Benjaminszert és Fromm-ot nemcsak az *Institut* kapcsolja össze. Közös a szellemi szülőszoba is – az ortodox zsidó

⁴ A Ferenczi halála körüli vitáról lásd: Erős: 2001, 207-212; Benjaminszerről lásd pl: Papp Zsolt: Utószó. In.: Benjamin: 1980, 1111-1144.

⁵ Sokan még ma is a frankfurtiak közé sorolják, és ott tárgyalják munkásságát.

⁶ Lásd Sontag: 1985, 33.

⁷ Fromm, Erich: 1900-1980.

⁸ „Ebben az időszakban Frankfurt a pszichoanalízisnek is fontos centruma lett. 1926-ban Karl Landauer Fromm-mal, Frieda Fromm-Reichmannal és másokkal pszichoanalitikus munkaközösséget hozott létre, 1929-ben pedig itt nyílt meg Németország (a berlini után) második pszichoanalitikus intézete, Karl Landauer vezetésével. A pszichoanalitikus intézet személyes és intézményes szálakon is összekapcsolódott a másik, vagyis a Társadalomkutatási Intézettel. A két intézet közös épületben működött – míg azután 1933-ban mindkettőt felszámolta a hatalomra jutott náci rendszer.” (Erős, 2001, 195.) 1933 Fromm számára a kettős gyász éve volt: ekkor halt meg Ferenczi, és ekkor szűnt meg kettős identitásának két szomszédbölcsője.

család és a judaizmust jellemző humanizmus, miszticizmus és messianizmus⁹ – amelyben többek közt Gershom Sholem¹⁰ bábáskodott. Sholem és Benjamin szoros barátságának írásos emléke levélváltásuk¹¹ és Sholem számos Benjaminsnak szentelt írása és könyve¹². Benjamin 1915-ben ismerkedik össze Sholemme, aki a Szabad Zsidó Tanház munkatársa – a Tanház munkájában aktívan részt vett a fiatal Fromm. Benjamin 1938-ban az *Institut* eredményeit összegezve beszámol Fromm munkájáról¹³ is.

A korabeli frankfurti zsidó értelmiség közös gondolkodói és személyiségbeli vonásai alapvetően határozzák meg Benjamin történetfilozófiáját, s meglepően hasonló jegyek jellemzik Ferenczi analitikus beállítódását. Részben ez lehet az egyik oka Fromm Ferenczihez való vonzódásának. A másik ok személyes természetű: Fromm feleségét, egyben analitikusát, Frieda Fromm-Reichmannt Ferenczi is analizálta¹⁴. Ferenczi Fromm számára örök minta és példa lesz. Már 1935-ben, *A pszichoanalitikus terápia társadalmi feltételeessége* című írásában szembehelyezi Freuddal Ferenczinek a gyengédséggel és szenvedéllyel, az anyai szeretettel, orvos-páciens kölcsönösséggel¹⁵ kapcsolatos beállítódását és elgondolásait. „Freuddal való ellentéte elvi jelentőségű: egy humánus, emberszerető, a páciens boldogságát minden körülmények között szem előtt tartó attitűd és egy apaközpontú-autoriter, legbelül emberellenes »tolerancia« ellentéte.” (idézi Erős: 2001, 207.). Fromm később Amerikában feleségével, Friedával, Clara Thomppsonnal¹⁶ – aki 1928 és 1933 között Ferenczi páciense volt –, Harry Sullivannal¹⁷ és másokkal létrehozta a *William Alanson White Intitutot*, a *Washington School of Psychiatryt* és a *Mexikói Pszichoanalitikus Intézetet*. Ugyancsak Fromm volt az, aki 1957-ben kezdeményezte Ferenczi rehabilitációját Jones vádaskodásával¹⁸ szemben. Ennek a munkának az eredménye a *Pszichoanalízis: tudomány vagy párthűség?* című tanulmánya.

---

⁹ Vö. Erős, 2001, 194.

¹⁰ Scholem, Gershom (Gerhardt): 1897-1982, német származású hebraista, a zsidó misztika kutatója.

¹¹ Benjamin: 1966., magyarul a Sholemnek írt levelek közül: Benjamin, 2001, 255-259, 270-274.

¹² Sholem: 1981.

¹³ Fromm: Die sozialpsychologische Bedeutung der Mutterrechtstheorie. (Az anyajogelmélet társadalomlélektani jelentősége) lásd, in. Benjamin, W.: 1980d.

¹⁴ Lásd Freud – Ferenczi: 2005, 171., Frieda Fromm-Reichmann (1889-1957), német pszichiáter és pszichoanalitikus.

¹⁵ Lásd Hárs, 2005, 35-44.

¹⁶ Thompson, Clara Mabel (1893-1958), amerikai pszichoanalitikus, Karen Horney munkatársa, főműve: *Psychoanalysis Today...*

¹⁷ Sullivan, Harry Stack (1892-1949), amerikai pszichiáter.

¹⁸ Jones: 1973, 630-632 és Erős: 2001, 207-212.